

УДК [929.52(477)(092):347.67»15»]:930(477)(092)
DOI 10.69550/3041-1467.5.319879

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: 0000-0001-7068-3124

ResearcherID: F-3855-2018

Scopus ID: 57212151942

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Professor, Department of Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Галів, М. (2024). Студенти Михайла Грушевського: нова джерелознавча студія. *Axis Europae*, 5, 119–127. doi: 10.69550/3041-1467.5.319879

Bibliographic Description of the Article: Haliv, M. (2024). Studenty Mykhaila Hrushevskoho: nova dzhereloznavcha studiia [Students of Mykhailo Hrushevsky: a new source study]. *Axis Europae*, 5, 119–127. doi: 10.69550/3041-1467.5.319879 [in Ukrainian].

**СТУДЕНТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО:
НОВА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА СТУДІЯ**

(рецензія на: Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету / упоряд. В. Тельвак, В. Качмар, С. Журавльов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 358 с.)

Анотація. Мета статті – представити результати рецензування та історіографічного й джерелознавчого аналізу нової праці науковців-істориків Віталія Тельвака, Володимира Качмара, Святослава Журавльова, присвяченої студентам Львівського університету кінця XIX – початку XX ст., які слухали лекції та практикувалися у науковому семінарії професора Михайла Грушевського. Рецензована праця, безумовно, є вагомим здобутком у джерелознавчій площині грушевськознавства й загалом історичного українознавства. Упорядники змогли опрацювати велетенський масив університетського архіву, частина якого зберігається в Державному архіві Львівської області. Їм вдалося виявити й укласти перелік студентів Львівського університету, які впродовж 1894 – 1914 рр. записувалися і відвідували навчальні дисципліни та науковий семінар М. Грушевського. Окрім археографічної цінності, рецензована книга має й важливе значення як біографічний довідник до історії суспільно-політичного і культурно-освітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX ст., оскільки містить тисячі імен студентів, які згодом стали відомими або менш відомими діячами у різних сферах суспільного життя. Безумовно, усі вони були учнями М. Грушевського, хоч інтелектуальні та ціннісні інспірації їхнього вчителя по-різному сприймалися: хтось ставав палким послідовником та прихильником наукових (і не тільки) ідей видатного

історика, а хтось критично або ж негативно ставився до тез ученого. Цінною ця праця буде й для істориків-краснавиців, які зможуть привідкрити сторінки біографії багатьох активних діячів чи не кожного повіту Східної Галичини першої половини ХХ ст.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Львівський університет, студенти, науковий семінар, освітній процес, історична школа, джерелознавство.

STUDENTS OF MYKHAILO HRUSHEVSKY: A NEW SOURCE STUDY

(review on: *Catalog of students of Mykhailo Hrushevsky at Lviv University* / Compiled by V. Telvak, V. Kachmar, S. Zhuravlev. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2023. 358 p.)

Abstract. *The purpose of the article is to present the results of the review and historiographical and source analysis of the new work by Vitaliy Telvak, Volodymyr Kachmar, Sviatovlav Zhuravlev, dedicated to students of Lviv University of the late 19th – early 20th centuries who attended lectures and practiced in the scientific seminary of Professor Mykhailo Hrushevsky. The reviewed work is undoubtedly a significant achievement in the source study area of Hrushevsky studies and Ukrainian studies in general. The compilers were able to process a huge array of university archives, part of which is stored in the State Archives of Lviv Region. They managed to identify and compile a list of Lviv University students who, during 1894 – 1914, enrolled in and attended M. Hrushevsky's academic disciplines and scientific seminar. In addition to its archeographic value, the reviewed book is also of great importance as a biographical guide to the history of the socio-political and cultural-educational life of Galicia in the late 19th – early 20th centuries, as it contains thousands of names of students who later became famous or less famous figures in various spheres of public life. Of course, they were all students of M. Hrushevsky, although the intellectual and value inspirations of their teacher were perceived differently: someone became an ardent follower and supporter of the scientific (and not only) ideas of the outstanding historian, while someone was critical or negative about the theses of the scientist. This work will also be valuable for historians and local historians, who will be able to open the pages of the biography of many active figures of almost every county of Eastern Galicia in the first half of the 20th century.*

Key words: *Mykhailo Hrushevsky, Lviv University, students, scientific seminar, educational process, historical school, source studies.*

Нещодавно у видавництві Львівського національного університету імені Івана Франка побачила світ надзвичайно цікава з погляду українознавства загалом і грушевськознавства зокрема праця про каталог студентів Михайла Грушевського, які навчалися на філософському, правничому, теологічному та медичному факультетах протягом 1894 – 1914 рр. Упорядниками книги виступили знані у науковому світі дослідники-грушевськознавці професори Віталій Тельвак, Володимир Качмар, доцент Святослав Журавльов.

Книга споряджена вступною статею ректора Львівського університету професора Володимира Мельника «Історична школа Михайла Грушевського у Львівському університеті», в якій окреслено вагому роль видатного історика як науковця і викладача зазначеного закладу вищої освіти. В. Мельник вказав на завдання і напрями науково-дослідницької діяльності М. Грушевського, сформульовані, зокрема в інавгураційній

лекції молодого професора, виголошеній 12 жовтня 1894 р. Також коротко окреслив методологічну основу школи М. Грушевського, виокремивши у такі складові: наукові здобутки і дослідницькі настанови Володимира Антоновича; сучасні підходи європейських учених, уведені до наукового дискурсу наприкінці XIX – на початку XX ст., дослідницька традиція історичної школи Ксаверія Ліске, що сформувалася у Львівському університеті в останній третині XIX ст. (Каталог, 2023, с. 4–5).

Крім того, В. Мельник відзначив унікальну роль історичної школи М. Грушевського для розвитку науки, вказав на особливе місце у підготовці студентів-істориків семінарів-вправ, які проводив учений, назвав найвідоміших учнів професора – випускників Львівського університету: Івана Крип'якевича, Степана Томашівського, Івана Кревецького, Івана Джиджору, Мирона Кордубу, Омеляна Терлецького та ін. Цілком слушно автор вступної статті наголосив на тому, що представники історичної школи М. Грушевського у Львівському університеті відстоювали політичні, національні та культурні гасла, вплили у суспільно-політичні процеси краю та України першої половини XX ст., стали натхненниками національно-визвольних рухів (Каталог, 2023, с. 6).

Кількісну динаміку, етнічний і гендерний склад, дидактичні переваги студентської аудиторії Михайла Грушевського розкрито у ширшій ввідній статті Віталія Тельвака та Володимира Качмара. Передусім автори наголосили на тому, що навіть найбільш досліджений період біографії М. Грушевського, яким є його двадцятирічна діяльність у Львові, досі сповнений малознаних сюжетів, а також стереотипних трактувань певних аспектів життя видатного вченого. Серед останніх, зокрема, думка про непопулярність Грушевського-викладача серед львівського студентства, низька відвідуваність його лекцій і семінарів. Забігаючи наперед, відзначимо, що цей міф доволі повно спростовано рецензованою книгою, де представлено деканатські каталоги студентів Львівського університету, які обирали навчальні дисципліни українського історика і записувалися на них.

Згідно з підрахунками упорядників книги, упродовж 20-ти років праці М. Грушевського у Львівському університеті його лекції відвідали 504 студенти філософського факультету. Кожного семестру на навчальні дисципліни професора записувалися 20 – 40 студентів-філософів, що складало від 4 до 7 % здобувачів освіти філософського факультету. На перший погляд, це небагато, але важливо брати до уваги декілька обставин: 1) на філософському факультеті навчалися не лише майбутні історики, але і філологи, філософи, фармацевти та ін.; 2) для з'ясування кількісної «ваги» студентської аудиторії М. Грушевського доцільно було б порівняти її з чисельністю студентів в інших професорів філософського факультету (проте такі дослідження наразі, не проводилися); 3) кафедра М. Грушевського була додатковою історичною кафедрою, а значить її навчальні дисципліни не належали до обов'язкових (Каталог, 2023, с. 10–11). Будучи вибірковыми, ці дисципліни, говорячи сучасною мовою, складали «індивідуальну освітню траєкторію» студента, проте на той час вони не зараховувалися до обов'язкового мінімуму навчальних годин, які впродовж тижня мав відвідати кожен здобувач вищої освіти.

Аналіз динаміки наповнюваності студентської аудиторії М. Грушевського дав змогу упорядникам дійти висновку, що у 1894 – 1900 рр. кількість студентів-філософів на заняттях в українського історика зменшувалася, а з 1902 рр. постійно зростала, сягнувши напередодні Першої світової війни більше сотні осіб. Найменша кількість студентів (5 осіб) зафіксована у каталогах 1901 – 1902 н. р., що було пов'язано зі сецесією студентів-українців, які покинули Львівський університет на знак протесту проти

інтенсивної полонізації своєї alma mater. Зменшилася кількість студентів М. Грушевського і в зимовому семестрі 1910 – 1911 н. р., коли через студентські заворушення, спричинені вбивством Адама Коцка, чимало здобувачів освіти призупинили навчання (Каталог, 2023, с. 12–13).

Опрацьовані каталоги розширили уявлення дослідників про перелік навчальних дисциплін, які М. Грушевський пропонував студентам. Упродовж усього часу праці у Львівському університеті він викладав за періодами курси історії України та Східної Європи від найдавніших часів до ранньомодерної доби включно. Найчастіше студенти записувалися на курс «Вибрані питання з історії Східної Європи». Крім того, вчений викладав чимало спецкурсів: «Історія устрою і побуту Великого Новгороду», «Історіографія руська, період давній», «Огляд джерел до історії Руси XII – XIII ст.», «Великий рух народів», «Історія Криму XIII – XVII в.», «Економічне і культурне життя українсько-руських земель», «Українсько-руська палеографія», «З історії Східної Європи XVI – XVII ст.», «Церковні відносини Східної Європи», «Суспільно-політичні і економічні відносини українсько-руських земель» та інші (Каталог, 2023, с. 15, 59, 61). Деякі студенти записувалися лише на один курс протягом семестру, інші обирали всі дисципліни вдатного історика й відвідували їх упродовж кількох років навчання. Крім того, частина студентів відвідували науковий семінар «Історичні вправи», який вів автор «Історії України-Руси».

Аналізуючи каталоги найбільш чисельного щодо студентів правничого факультету, В. Тельвак, В. Качмар і С. Журавльов встановили: заняття М. Грушевського за 20 років його праці у Львівському університеті відвідали 3490 студентів-правників, обравши його як свого викладача сумарно 4230 разів. У 1910 – 1911 н. р. приблизно 13 % студентів правничого факультету відвідували навчальні дисципліни українського історика. Найбільша кількість студентів-правників записалися на заняття до М. Грушевського у літньому семестрі 1911 – 1912 н. р. – 485 осіб, що у декілька разів перевищувало чисельність студентів-філософів, які обирали дисципліни історика. Більшість студентів правників обирали курс з історії Східної Європи, а деякі записувалися на історичний семінар ученого.

Значно менше записувалися на навчальні дисципліни М. Грушевського студенти теологічного факультету. Як зауважують упорядники, студенти-теологи не мали права без дозволу ректора або ж церковних властей вивчати позафакультетські курси. Проблемою є те, що частина каталогів цього факультету не дійшла до нашого часу, збереглася лише документація за 1906 – 1914 рр. На її основі встановлено імена та прізвища 13 студентів-теологів, які записалися на навчальні дисципліни М. Грушевського (Каталог, 2023, с. 20, 354–355). Однак навіть ці обмежені дані дали змогу В. Тельваку і В. Качмару поставити під сумнів поширену у діаспорному грушевськознавстві думку про значну популярність викладів українського професора серед студентів-теологів.

Ще меншу кількість слухачів М. Грушевський міг отримати з-поміж студентів медичного факультету, який було відновлено у Львівському університеті 1894 р. Це пояснюється як професійною специфікою самого факультету, так і тим, що його студентський контингент був найменший порівняно з іншими факультетами. Відповідно до каталогів цього факультету, від 1894 до 1914 рр. на виклади М. Грушевського записалися лише чотири студенти, які сім разів обирали його курси (Каталог, 2023, с. 20, 356–357).

Узагальнюючи здобуту на основі джерельної евристики інформацію, упорядники реконструювали студентську аудиторію М. Грушевського в загальноуніверситетському вимірі. Вони встановили, що упродовж 20 років науково-педагогічної праці вченого

4005 студентів записувалося на вивчення дисциплін українського історика, обравши їх сумарно 5436 разів. Серед вихованців історика домінували українці (3472 особи, або 86,6 %), відтак євреї (290 осіб, або 7,3 %) і поляки (229 осіб, або 5,7 %). Серед студентів інших національностей були шість росіян, чотири німці, два чехи, один білорус і один словенець. Гендерну більшість склали чоловіки (3953 особи, або 98,7 %), а жінок налічувалося 51 особа (1,3 %). Усі жінки, які навчалися у М. Грушевського, студіювали на філософському факультеті. На 1913 – 1914 н. р. у Львівському університеті навчався 5871 студент, з них 768 студентів упродовж двох семестрів цього року обирали навчальні дисципліни видатного українського історика, що складало 13 % від загальної кількості здобувачів університетської освіти (Каталог, 2023, с. 20–21). Безумовно, це доволі серйозний показник популярності Грушевського-викладача.

З приводу підрахунку етнічної належності студентів М. Грушевського упорядники вказують на те, що від зимового семестру 1909 – 1910 н. р. у каталогах перестали зазначати етнічне походження здобувачів освіти, подаючи замість цього їхню рідну мову. Тож упорядникам довелося встановлювати національність студентів за поданими даними стосовно рідної мови: української (руської), польської, німецької тощо. Щоправда, студенти-євреї вказували польську, німецьку, зрідка українську мову як рідну, тож у цьому випадку довелося враховувати не мову, а релігійний критерій для визначення національної належності студентів (Каталог, 2023, с. 13–14). Однак незрозуміло, чому студента-правника Озію Маєра потрактовано як українця (Каталог, 2023, с. 146).

На жаль, В. Тельвак, В. Качмар та С. Журавльов не знайшли відповіді на питання, чому прізвище М. Грушевського у каталогах неодноразово було перекреслене. Вони висунули декілька припущень для пояснення цього факту: 1) відмова студента від відвідування навчальної дисципліни; 2) відсутність викладача у певному семестрі, оскільки М. Грушевський брав тривалі наукові відрядження і відкликав викладання своїх курсів; 3) дисциплінарні моменти, пов'язані з відрахуванням студента за певні провини (щоправда, виникає питання чому тоді викреслювалося прізвище викладача). Дослідники зауважили: ця проблема потребує додаткового розв'язання в загальному контексті дослідження практик університетської бюрократії того часу (Каталог, 2023, с. 22). На нашу думку, найбільш вірогідним є перше припущення, що змушує до коригування встановленої упорядниками кількості студентів М. Грушевського. До цієї думки, схоже, схиляються й самі упорядники, бо зуміли підрахувати кількість таких закреслень (910), що складало шосту частину від загальної кількості зголошень (5436) на дисципліни видатного історика.

Як і В. Мельник, упорядники акцентували на іменах студентів, які раніше не завжди упали в око дослідникам. Так, серед студентів М. Грушевського вони називають ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, Провідника УВО та ОУН Євгена Коновальця, полковників армії УНР Романа Дашкевича і Василя Дідушка, голови уряду ЗУНР Сидора Голубовича, державного секретаря військових справ ЗУНР Дмитра Вітовського, президента Руської народної республіки лемків Ярослава Качмарчика, одного з лідерів українського студентського руху Адама Коцка (Каталог, 2023, с. 23).

До цих імен додамо й відомого публіциста та державного секретаря закордонних справ ЗУНР Василя Панейка (Каталог, 2023, с. 129), правника і чільного діяча Союзу українських адвокатів Олександра Надрагу (Каталог, 2023, с. 129, 134; Kurylyshyn & Haliv, 2024), голову Земельного іпотечного банку Теодора Олесницького (Каталог, 2023, с. 134), правника і люблінського воєводу Станіслава Фелікса Брилу (Каталог, 2023, с. 138), лідера УНДО Василя Мудрого (Каталог, 2023, с. 108), педагога Євгена Жарського

(Каталог, 2023, с. 124), письменника і педагога Василя Пачовського (Каталог, 2023, с. 51, 55), митців Левка Лепкого (Каталог, 2023, с. 205, 252) і Нестора Нижанківського (Каталог, 2023, с. 302), правника, громадського діяча Омеляна Пацлавського (Каталог, 2023, с. 209, 233, 257, 303, 325), редактора Івана Белея (Каталог, 2023, с. 216) тощо.

Серед студенток, які записувалися у різний час на заняття до М. Грушевського, упорядники зауважили відомих згодом військових, громадських, культурних, освітніх діячок Олену Степанів, Анастасію Грінченко, Дарію Шухевич, Олену Охримович, Варвару Літинську, Євстахію Тишинську. Вказали упорядники і на імена відомих польських істориків Адама Шельонговського, Наталії Гонсьоровської, Теофіля Еміля Модельського, знаного інтелектуала Леопольда Ленарда, білоруської поетеси і громадської діячки Алоїзи Пашкевич (Каталог, 2023, с. 23–24). До когорти відомих українок – студенток М. Грушевського додамо й Олену Федак, доньку знаного українського адвоката і громадсько-політичного діяча Степана Федака, згодом активну діячку «Союзу українок», провідну членкиню УНДО. У 1912 – 1913 н. р. вона студіювала курс «Вибрані питання з історії Східної Європи», у 1913 – 1914 н.р. – дисципліни «Хмельниччина», «Вибрані питання з історії Київської держави в X – XI вв.» (Каталог, 2023, с. 98, 102, 106, 109).

Погоджуємося з думкою В Тельвака і В. Качмара, які підкреслили важливість студентських каталогів Львівського університету як історичного джерела з огляду на можливість відкласти на бік емоційно-спекулятивну складову питання студентської аудиторії М. Грушевського, надавши йому фактологічне підґрунтя. Завдяки цим документам автор «Історії України-Руси» постає перед нами авторитетним і затребуваним представником академічної корпорації Львівського університету (Каталог, 2023, с. 24).

У рецензованій монографії уміщено й «Археографічну передмову» (автори – В. Тельвак та С. Журавльов), хоч деякі археографічні аспекти опрацювання та публікації каталогів були представлені у попередньому підрозділі книги. Цього разу автори вказали на найважливіші складові опрацьованих джерел, окреслених у каталогах: прізвище та ім'я студентів (причому щодо неукраїнських студентів вказано й оригінальні варіанти запису прізвищ), дати народження, назви вибраних навчальних дисциплін. При цьому В. Тельвак і С. Журавльов уважають опубліковані матеріали першим кроком до комплексної реалізації й досі малознаної проблеми: дослідження науково-педагогічної праці М. Грушевського у 1894 – 1914 рр. (Каталог, 2023, с. 25–26).

Опрацьовані упорядниками томи каталогів філософського, правничого, теологічного і медичного факультетів подані за навчальними роками і семестрами (зимовим і літнім), за формами навчання (зокрема щодо 1911 – 1912 н.р.; студенти звичайні та надзвичайні) і за абеткою. Абетковий принцип особливо сприятиме дослідникам у пошуку тих чи тих прізвищ, зважаючи на те, що в книзі немає іменного покажчика.

Серед поданих у каталогах прізвищ студентів відзначимо тих, які згодом пов'яжуть своє життя з Дрогобиччиною. Так, студент філософського факультету Михайло Бараник у 1908 – 1909 н.р. записався до М. Грушевського на спецкурс «Українська козаччина», в 1909 – 1910 н. р. – «Україна в другій чверті XVII ст.» і «3 історії Східної Європи в XVII ст.», у літньому семестрі 1911 – 1912 н. р. – «3 історії Східної Європи. Часи Володимира Великого», у 1912 – 1913 н. р. – «Хмельниччина» (Каталог, 2023, с. 77, 81, 83, 92, 95, 99). Згодом М. Бараник став гімназійним професором і тривалий час у Дрогобичі очолював гімназію УПТ «Рідна школа» (1931 – 1939) та Державну гімназію з українською мовою навчання (1941 – 1944) (Сольчаник, 1973, с. 461).

Студент філософського факультету Іван Чмола у 1912 – 1913 н.р. записався на «Вибрані питання з історії Східної Європи» та «Історичні вправи» М. Грушевського

(Каталог, 2023, с. 99, 103). У літньому семестрі 1913 – 1914 н. р. він обрав два лекційні курси («Велике князівство Литовське в XIV – XVI вв.», «Вибрані питання з історії Київської держави в X – XI вв.») та науковий семінар «Історичні вправи» (проте, в каталозі цього разу прізвище М. Грушевського було закреслено) (Каталог, 2023, с. 110). Пізніше І. Чмола став відомим військовим діячем, старшиною Армії УНР у ранзі полковника, одним із лідерів Пласту. У 1930-х рр. мешкав у Дрогобичі, де вчителював в українській приватній гімназії ім. Івана Франка УПТ «Рідна Школа», у червні 1941 р. був закатований більшовиками (Науменко, 2013).

У зимовому семестрі 1903 – 1904 н. р. студент-правник Степан Вітвицький записався на курс «Вибрані питання з історії Східної Європи» (Каталог, 2023, с. 126). Згодом він став відомим адвокатом, громадсько-політичним діячем, Президентом УНР на еміграції. У міжвоєнний період жив і працював у Дрогобичі, очолюючи філію Товариства «Просвіта» (Пацлавський, 1973; Модрич, 1978). У добу ЗУНР в Дрогобицькій державній гімназії деякий час працював Євген Форостина, згодом знаний український педагог, керівник Музичного інституту ім. М. Лисенка в Стрию та державної гімназії у Ярославі (Галів, Дубина, 2021, с. 653). У 1903 – 1907 рр. він як студент філософського факультету Львівського університету майже щосеместру обирав дисципліни М. Грушевського, зокрема й науковий семінар «Історичні вправи» (Каталог, 2023, с. 52, 56, 60, 64, 67 – 68, 71).

Записувалися на студії до М. Грушевського й такі вихідці з Дрогобиччини як майбутній державний секретар внутрішніх справ ЗУНР Іван Макух і майбутній провідник ОУН Андрій Мельник. Перший, будучи студентом правничого факультету, у 1896 – 1897 н. р. записався на «Курс історії Руси» і «Великий рух народів» (Каталог, 2023, с. 117). Другий, як студент філософського факультету, у літньому семестрі 1911 – 1912 н. р. слухав курси: «З історії Східної Європи. Часи Володимира Великого», «Україна в середині XVII ст.» (Каталог, 2023, с. 93). Знаний у Дрогобичі громадсько-політичний діяч і суддя Володимир Кобрин також у студентські роки був студентом М. Грушевського, вивчаючи в зимовому семестрі 1899 – 1900 н. р. дисципліну «Устрій і культура руських земель» (Каталог, 2023, с. 121). Дрогобицьке походження, мабуть, мали студенти Іван Мацюрак і Олексій Коссака, котрі на початку XX ст. також слухали виклади професора.

Студент-правник Йосип (Осип, Юзеф) Зятик у літньому семестрі 1907 – 1908 н. р. слухав курс «Вибрані питання з історії Східної Європи» (Каталог, 2023, с. 152), а згодом став суддею у Дрогобичі (Пацлавський, 1978, с. 14). Таку ж навчальну дисципліну, але у 1912 – 1913 н. р. вивчав Осип Костшемський (Юзеф Костжемський), котрий опісля мав адвокатську практику у міжвоєнному Дрогобичі, а в роки нацистської окупації був бургомістром (Каталог, 2023, с. 274; Нариси, 2009, с. 193). Український окружний комітет у Дрогобичі в 1942 – 1944 рр. очолював правник Іван Мартинюк, який, будучи студентом, у 1913 – 1914 н. р. записався на курс «Вибрані питання з історії Київської держави» (Каталог, 2023, с. 344; Нариси, 2009, с. 198).

З Дрогобичем було пов'язано життя студента-правника Івана Черлунчакевича, котрий у сецесійному 1901 – 1902 н. р. все ж записався на заняття до М. Грушевського зі спецкурсу «Україна в 17–18 ст.» (Каталог, 2023, с. 125). У часи ЗУНР він очолював у Дрогобичі філію колишнього Австро-угорського банку (Спростованне, 1918). Зауважимо, що у своїх спогадах український громадсько-політичний діяч і письменник Володимир Бірчак негативно охарактеризував його як людину, котра приховала від українських властей гроші банку, а з приходом польських військ у травні 1919 р. віддала

їх ворогам (Бірчак, 1931, с. 755). Цікаво, що прізвища самого В. Бірчака, який у 1900 – 1904 рр. навчався у Львівському університеті (з перервою під час сецесії), згідно з деканатськими каталогами, не було серед студентів видатного історика.

Отже, рецензовану працю вважаємо вагомим здобутком у джерелознавчій площині грушевськознавства й загалом історичного українознавства. Упорядники змогли опрацювати велетенський масив університетського архіву, частина якого зберігається в Державному архіві Львівської області. Їм вдалося виявити й укласти перелік студентів Львівського університету, які впродовж 1894 – 1914 рр. записувалися і відвідували навчальні дисципліни та науковий семінар М. Грушевського. Окрім археографічної цінності, рецензована книга має й важливе значення як біографічний довідник до історії суспільно-політичного і культурно-освітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX ст., оскільки містить тисячі імен студентів, які згодом стали відомими або менш відомими діячами у різних сферах суспільного життя. Безумовно, всі вони були учнями М. Грушевського, хоч інтелектуальні та ціннісні інспірації їхнього вчителя по-різному сприймалися: хтось ставав палким послідовником та прихильником наукових (і не тільки) ідей видатного історика, а хтось критично або ж негативно ставився до тез ученого. Цінною ця праця буде й для істориків-краєзнавців, які зможуть привідкрити і пояснити світоглядну та національно-патріотичну мотивацію діяльності багатьох активних діячів чи не кожного повіту Східної Галичини першої половини XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бірчак, В. (1931). Дрогобицька епопея: уривки з спогадів. *Літературно-науковий вістник*, 7–8, 613–625; 9, 751–765; 11, 1003–1011.

Галів, М., Дубина, К. (2021). Діяльність Дрогобицької державної гімназії у роки Західноукраїнської Народної Республіки (1918 – 1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»*, (кн. II, с. 646–660). Дрогобич : Посвіт.

Каталог. (2023). *Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету* / упоряд. В. Тельвак, В. Качмар, С. Журавльов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка.

Модрич Верган, В. (1978). Д-р Степан Витвицький – діяч Дрогобиччини і Президент УНР в екзилі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 2, с. 65–73). Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто.

Нариси. (2009). *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)* / наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич: Коло.

Науменко, К. Є. (2013). Чмола Іван Симеонович. *Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я* / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка». URL: http://www.history.org.ua/?termin=Chmola_I

Пацлавський, В. (1973). Степан Витвицький у моїх споминах. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 1, с. 194–201). Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто.

Пацлавський, В. (1978). Дрогобич перед Листопадовим Чином. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 2, с. 9–20). Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто.

Сольчаник, Д. А. (1973). Українська гімназія ім. І. Франка в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 1, с. 444–466). Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто.

Спростованнє. (1918). Спростованнє. *Дрогобицький Листок*, 3–4, 7.

Kurylyshyn, K., & Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers' Activities in the columns of the newspaper «Dilo» (1923 – 1934). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 31, 75–88. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306378

REFERENCES

Birchak, V. (1931). Drohobyt'ska epopeia: uryvky z spohadiv [Drohobych epic: excerpts from memoirs.]. *Literaturno-naukovyi vistnyk [Literary and scientific bulletin]*, 7–8, 613–625; 9, 751–765; 11, 1003–1011. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Dubyna, K. (2021). Diialnist Drohobyt'skoi derzhavnoi himnazii u roky Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky (1918 – 1919) [Activities of the Drohobych State Gymnasium during the years of the Western Ukrainian People's Republic (1918 – 1919)]. *Sadyba Franka: naukovyi zbirnyk zapovidnyka «Nahuievychi» [Franko's Manor: scientific collection of the Nahuyevychi reserve]*, (book II, pp. 646–660). Drohobych: Posvit. [in Ukrainian].

Telvak, V., Kachmar, V., & Zhuravlov, S. (Comps.) (2023). *Kataloh studentiv Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu [Catalog of students of Mykhailo Hrushevsky at Lviv University]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Modrych Verhan, V. (1978). D-r Stepan Vytvytskyi – diiach Drohobychchyny i Prezydent UNR v ekzyni [Dr. Stepan Vytvytskyi – a figure of Drohobych County and President of the UNR in exile]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka [Drohobych County – the land of Ivan Franko]*, (vol. 2, pp. 65–73). New-York–Paris–Sydney–Toronto. [in Ukrainian].

Tymoshenko, L. (Ed.) (2009). *Narysy z istorii Drohobycha (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XXI st.) [Essays on the history of Drohobych (from ancient times to the beginning of the 21st century)]*. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].

Naumenko, K. Ye. (2013). Chmola Ivan Symeonovych [Chmola Ivan Symeonovych]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the history of Ukraine]*. Vol. 10: T-Ya. Kyiv: V-vo «Naukova dumka». URL: http://www.history.org.ua/?termin=Chmola_I [in Ukrainian].

Patslavskyi, V. (1973). Stepan Vytvytskyi u moikh spomynakh [Stepan Vytvytskyi in my memories]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka [Drohobych County – the land of Ivan Franko]*, (vol. 1, pp. 194–201). New-York–Paris–Sydney–Toronto. [in Ukrainian].

Patslavskyi, V. (1978). Drohobych pered Lystopadovym Chynom [Drohobych before the November Action]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka [Drohobych County – the land of Ivan Franko]*, (vol. 2, pp. 9–20). New-York–Paris–Sydney–Toronto. [in Ukrainian].

Solchanyk, D. A. (1973). Ukrainska himnaziia im. I. Franka v Drohobychi [Ivan Franko Ukrainian Gymnasium in Drohobych]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka [Drohobych County – the land of Ivan Franko]*, (vol. 1, pp. 444–466). New-York–Paris–Sydney–Toronto. [in Ukrainian].

Sprostovannie. (1918). Sprostovannie [Refutation]. *Drohobyt'skyi Lystok [Drohobych Lystok. The Newspaper]*, 3–4, 7. [in Ukrainian].

Kurylyshyn, K., & Haliv, M. (2024). Reception of the Union of Ukrainian Lawyers' Activities in the columns of the newspaper «Dilo» (1923 – 1934). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 31, 75–88. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306378 [in English].

Стаття надійшла до редакції 22 березня 2024 р.
Стаття рекомендована до публікації 17.12.2024.